

EGY SAJÁTOS UNGI NÉVCSALÁD: PÁSZTÉLY*

SEBESTYÉN ZSOLT

Nyíregyházi Főiskola, adjunktus

A szerző a történelmi Ung megye négy településének példáján keresztül mutatja be a helységnévadás sajátos jelenségeit, a névosztódás és a névdifferenciálódás kérdését. Az egymás közelében létrejövő, azonos gyökerű falvak gyakran viselik ugyanazt a nevet, de az egymástól való megkülönböztetésük miatt differenciáló jelzőt kapnak. Ezek a jelzők azonban az idők folyamán változhatnak, ami hiányos okleveles adatolás esetén megnehezíti a települések azonosítását.

ABSTRACT

На прикладі чотирьох сіл колишнього Ужанського комітату автор показує своєрідні особливості найменувань поселень, роз'яснює питання пов'язані з диференціацією назв. Села, які розташовані поряд та подібні історією виникнення, часто мають однакові назви, для розрізнення яких використовуються певні індикатори. Однак з плином часу ці індикатори можуть змінюватись, і при недостатньо кваліфікованому картографічному обліку ідентифікація цих сіл може виявитись проблематичною.

A településnevek körében gyakori jelenség, hogy két vagy három szomszédos falu ugyanazt az alapnevet viseli, s csak a jelzői tag különbözteti meg az egyes helységeket. Ennek több oka lehet, például, „hogy egy korábban egységes szállásterület, település birtokmegosztás vagy széttelepülés, kirajzás folytán több részre szakadt: az így keletkezett új, tipikusan egymás közelében elhelyezkedő helységek egykori összetartozásuk emlékeként gyakran viseltek részben vagy egészében azonos nevet...” (Bölcskei 2010: 18).

A falukettőződés nyomán lezajló névosztódás érdekes példáját találjuk a történelmi Ung megye északkeleti részén, ahol nem két, hanem négy település viseli ugyanazt az alapnevet: *Kispásztély*, *Rosztokapásztély*, *Begengyátpásztély* és *Kosztovapásztély*. A négy- vagy többtagú korrelációk nem ritkák a történelmi Magyarország területén (vö. Bölcseki 2010: 197–200), de egy megyén belül, ráadásul egy csomópontban már sokkal kisebb az esélye az előfordulásuknak. Népesebb névcsaládok létrejötte helyett ugyanis a helységek inkább új nevet kapnak a könnyebb azonosíthatóság miatt. A megye északi-észak-

keleti területe a sokáig egységes Drugeth-birtok része volt, benépesítése a család telepítő tevékenysége nyomán zajlott, elsősorban vlah pásztorokkal (vö. Engel 1985: 979–85). A *vlah* nem nemzetiséget, hanem életformát jelent, ugyanis rutén, nomád állattenyésztőkről van szó, akiket kenézek és soltészok gyűjtöttek a földesúr megbízásából. Egyes helynevek azonban valószínűsítik, hogy oláh-román népelem szintén részt vehetett a telepítésben (l. *Mircse*, *Voloszjanka*, *Lumsor*). Ez a falualapítási mód (vö. Szabó 109–118) az északkeleti országrészben is elterjedt és hatékony volt (vö. Sebestyén 2010, Kiss 1992), s jelentős szerepet játszott a hegyvidék benépesítésében. A XIV–XV. századból már több település adatolható az Ung völgyéből, a kisebb mellékágak a XVI. századtól válnak lakottá. Az említett négy település közül három (*Kis-*, *Kosztova-* és *Rosztokapásztély*) az Ung bal oldali ágának, a Velikej pataknak a völgyében jött létre, egy pedig (*Begengyátpásztély*) a Velikej jobb oldali ága, a Hrabova mentén.

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával.

A *Pásztély* név bizonytalan etimológiájú, az alapszónak köznyelvi formáját nem találjuk sem az ukrán, sem a ruszin nyelvben, az ukr. пастель 'pasztell' (CYM. 6: 89) szóval nem hozható kapcsolatba. Csucska kárpátaljai családnévszótárában említ egy kihalt *Pasztily* nevet, aminek jellegzetessége, hogy Kárpátalján csak a szomszédos településekről adatható: 1607: *Pasztillu Mikola* – Likicáron, 1682: *Pasztiiu csn.* – Domasinán, 1691: *Jan Pastel* – Nagybereznán (Csucska 2005: 432). A név a lengyelben is megvan, vö. *Pastel, Pastelewicz* szn. (Rymut 2: 213). A személynév és a helység-név közötti hasonlóság szembeűnő, minden bizonnyal kapcsolatban állnak egymással, amit a név elterjedtsége is igazol. Pusztaszemélynévi eredetét – bár a vidék megtelepülésében a magyarság nem vett részt – nem zárhatjuk ki biztosan, l. a szintén csak a XVI. századtól adatható közeli *Mircse* esetét (FNESz., *Mircse*). Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a személynév másodlagos a településnévhez képest. *Pásztély~Pásztélyi* családnév nem szerepel KÁZMÉR szótárában, Csucska ellenben adatható egy *Pasztelij~Пастелий* nevet (Csucska 2005: 432). Az interneten több *Pásztélyi* nevűt is találunk, igaz ugyan, hogy a ritka családnevek közé tartozik (l. www.radixforum.com/vezeteknevek/pasztelyi). Kispásztélyi báró Pásztélyi (Kovács) István (1867–1939) révén államtitkár, miniszteri tanácsos is viselte ezt a nevet (a *Kispásztélyi* nyilván pontosító szándékú, utólag felvett nemesi előnév). Meglepő ugyanakkor, hogy bár a helységek lakossága a kezdetektől inkább szláv lehetett, a településnevekből szláv képzővel alkotott vezetéknev nem adatható.

A helységnevek körében névrekonstruációval ugyan kikövetkeztethetjük a *Pásztély* alapnevet, okleveles adatok azonban nem támasztják alá egy korábbi, egyelemű név létezését. A pusztaszemélynév hiánya azonban szintén nem egyedi jelenség a korrelációs párok körében (vö. Bölcskei 2010: 197–200).

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban mikrofilmen őrzött ungi összeírásokat böngészve feltűnt, hogy a nevek jelzői tagjai meglehetősen furán viselkednek a különböző forrásokban. Az 1543-as conscriptio még nem tesz említést településről a Velikej patak völgyében, az 1550-es összeírásban azonban már két *Pásztély* nevű falu szerepel: *Also Pazteel, Fewlsw Paztel* (CP). A két helység azonosítása ugyanakkor nagyon problémás. DEZSŐ LÁSZLÓ nyitva hagyja a kérdést, és azt mondja, hogy lehetetlen megállapítani pontosan, a négy közül melyik két falut jelölték a nevek (vö. Dezső 265). GEORG HELLER nem hoz korai, XVIII. század előtti adatokat egyik település esetében sem, így munkája nem használható ebben a kérdésben (vö. ComUng.). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az országos helységnevérendezés során *Rosztokapásztély* a *Felsőpásztély*, míg *Begenyátpásztély* az *Alsópásztély* nevet kapta. A hivatalos magyarázat szerint azért, mert ugyanannak a patak-nak a mentén fekszenek (vö. Mező 1999: 326, 44), de ez nem felel meg a valóságnak. Az azonban igaz, hogy az előbbi település északabbra fekszik. Mindezeket figyelembe véve próbálom meg beazonosítani a helységeket, s feltárni a nevek változását.

Az *Alsó- : Felső-* korrelációs párok rendszerint észak–déli fekvésű helységeket jelölnek, vagy domborzati-térbeli viszonyokra utalnak, a vizsgált ungi helységnevek esetében azonban a víznév folyásirányával, egyes szakaszaival lehetnek kapcsolatban. Az *Alsó-* jelző alighanem a *Hrabova* és a *Velikej* patakok összefolyásánál fekvő *Kispásztély*-ra vonatkozott (vö. Engel 1985: 984), s a település fekvésére utal. A *Hrabova* felső részén csak egy helység jött létre (*Begenyátpásztély*), a *Velikej* két forrásánál azonban kettő is: *Rosztoka-* és *Kosztovapásztély*. *Rosztokapásztély* később egy összeírásban szerepel *Nagy-* és *Kispásztéllyal*, amiből az következik, hogy a *Felső-* jelző valószínűleg a későbbi *Begenyátpásztély*-t jelöli. Az 50-es években csak ezt a két helységet

említik a dikális összeírásokban és conscriptiookban: 1552: *Felseopaztjyl, Alsopaztjyl*, 1554: *Felsew Pastil, Also Pastjyl*, 1555: *Felsewpasthjl, Alsopasthjl*, 1557: *Alsopaztel, Felsew Paztel* (CP). A települések alapítására vonatkozó egyéb segédinformációk hiányában nem tudjuk biztosan kideríteni, a kettő közül melyik a korábbi. A „telepítési logikát” alapul véve azonban talán *Alsó (Kis-) Pásztély* lehetett az, ugyanis ez fekszik a legközelebb a népesebb Ung-völgyhöz és Nagybereznához. Innen terjeszkedhetett tovább a lakosság a Velikej patak torkolatától a forrás irányába.

Az 1560-as években egy harmadik településsel gyarapszik a *Pásztély* nevet viselő helységek sora, ami úgy tűnik, a korábban alapított települések körében a megkülönböztető jelző változásával jár. A differenciáló jelzőkről BÖLCSKEI ANDREA azt írja, hogy „időnként ugyanannak a településnek a jelölésére az alpnévhez egy időszakon belül kettő vagy több megkülönböztető jelző is kapcsolódik, alternatív névformákat eredményezve” (Bölcskei 2010: 165). Jelen esetben azonban nem tudunk adatolni váltakozó alakokat, 1557 és 1566 közötti időszakból ugyanis nincs összeírásunk. De éppen a hiányos időszak rövidsége valószínűsíti, hogy a harmadik helység létrejött gyorsan a megkülönböztető jelzői tag cseréjével járt. Az 1566-os és 1567-es összeírásban *Kjys Pazthjl, Nagh Pazthjl* és *Rosztoka Pasztjyl* szerepel. A harmadik település *Rosztoka-* előtagja arra utal, hogy a helység két patak összefolyásánál keletkezett. Az azonosítást azonban tovább bonyolítja, hogy 1574-ben *Rozthoka kjyspaztjyl*-ről és *Hoskowa Nag paztil*-ről tesz említést a conscriptio. DEZSŐ LÁSZLÓ szerint előbbi *Kispásztély*-t, utóbbi a későbbi *Begenyátpásztély*-t jelöli (Dezső 264-5). A *Nagy-* jelző megjelenése az új falu nevében gyors és sikeres telepítést feltételez, egyben azt, hogy ez a település vált a legnépesebbé. Ezt azonban sem a középkori, sem a mai adatok nem támasztják alá. Az egyébként sem népes hegyi falvak közül lakosainak számát tekintve ma éppen *Begenyátpásztély* a legkisebb (206 fő) (l. *Rosztokapásztély* – 293, *Kispásztély* – 295, *Kosztjovapásztély* – 304).

A *Hoskova-* (pontosabban *Hluskova-*, vö. 1588: *Hluskova Pásztély*, Dezső 264) jelzői tag személynévi eredetű, vö. rusz.-ukr. Глущко~Глущка csn. (Csucska 2005: 146), amihez birtoklást kifejező szl. *-ova* képző kapcsolódik. Mivel csak ez az egy forrás említi a falvakat kettős jelzővel, elképzelhető, hogy az oklevélíró tévedése vagy alkotása lehet a két névforma.

1582-ben négyre növekszik a *Pásztély* alapnevű falvak száma: *Pastilka, Rosztoka-, Daniló- és Nagypásztély* (Dezső 264). A helységek közül egyértelműen azonosítható *Rosztokapásztély* és *Pastilka (Kispásztély)*, *Nagypásztély* valószínűleg *Begenyátpásztéllyal* azonos, míg az újonnan feltűnt *Danilopásztély* a későbbi *Kosztjovapásztély* lehet. A *Danilo* személynév az alapító kenéz nevét örizheti. Hat évvel később azonban már nem találkozunk ezzel a jelzői taggal, helyét a *Kosztjova-* veszi át. Ez a *Kosztjya* személynév (vö. ukr. Кость~Костьо csn., Csucska 2005: 293, a *Konsztantin* becézett alakja) birtoklást kifejező *-ova* képzős származéka, az új személynév kenézcserére utal. Az 1582-es forrás az egyetlen összeírás, amely *Kispásztély* nevének képzős szláv változatát hozza, a *Pasztilka -ka* képzője ugyanis szláv helynévképző (a későbbi, mai hivatalos *Pasztilki~Пастилки* többes számú forma).

A XVII. századi adatok ugyancsak a jelzői tagok ingadozásáról tanúskodnak. A századfordulón *Kispásztély* eltűnik, helyette *Kovácpásztéllyal* találkozunk, vö. XVI. sz. vége: *Kovacz Pasztely* (UC. 115: 79), 1602: *Kovacz Pastil* (UC. 104: 8). A jelzőcsere talán a kenézcsalád változásának köszönhető, átmenetiségét jelzi a párhuzamos használat, vö. 1691: *Kovacs seu Kis Pasztély* (UC. 115: 22), s hogy a század végén a korábbi *Kis-* jelző válik újra használatossá. Egy datálatlan, de a 18. század első harmadára tett összeírásban *Kis Pasztil* és *Kovacz Portio* szerepel (UC. 157: 72), utóbbi talán különálló tanya lehetett.

1623-ban csak három helység szerepel, továbbra is ott találjuk *Rosztokapásztélyt*, mellette azonban *Kosztrina-* és *Manilopásztély* jelenik meg,

1623: *Manilo Paztil, Kostrina Pastil, Rostoka Pastil* (CP). A *Kostrina*- jelző a *Pásztély* nevű falvaktól északra, a Javornik hegyen túl fekvő *Kostrina* helység nevéből származhat. Mivel a jelző nyilván arra utal, hogy ez a helység van legközelebb *Kostrinához*, elsőként *Rosztokapásztélyra* kell gondolnunk, azonban az a falu szerepel a névsorban, ezért valószínűleg *Kosztovapásztélyra* vonatkozik. A település neve a *Kosztjova*- jelzővel már a XVI. század végétől szerepel az összeírásokban, ezért talán nem tévedünk, ha a „jelzőcserét” az összeíró hibájának tekintjük, aki összetéveszthette a két települést. A *Manilopásztély* név minden bizonnyal *Begenyátpásztély* lehet, s egy új kenévre utal, vö. rusz.-ukr. Манайло szn. (Csucska 2005: 358).

DEZSŐ LÁSZLÓ a *Begenyátpásztély* helységnévet már 1602-ből adatolja, az 1630-as évek összeírásai azonban ezen a néven nem említik. A *Begenyát*- előtag személynévi eredetű, 1696-ban ugyanis, amikor megjelenik, egy *Johannes Bigingyát* nevű személy a falu veze-

tője (CP). 19. századi térképeken egy *Begenyát Horb* (1855) dűlőnév szerepel a falu határában, ez a helységnévhez képest másodlagos (Sebestyén 2008: 129).

A korrelációk jelzői tagjai a XVIII. századra megszilárdulnak, a helységek az 1715-ös országos összeírásban már mai nevükön szerepelnek: *Kispásztély, Rosztokapásztély, Begenyátpásztély* és *Kosztovapásztély*. Az 1800-as évek elején azonban még mindig találkozunk ingadozással: egy 1800 körül készült térképen *Berezna Pásztély Begenyátpásztélyt* jelöli, ezzel szemben LIPSZKYNÉL *Berezna- alias Kosztova Pásztély* szerepel. Földrajzilag a két *Bereznához* (*Kis-, Nagy-*) *Begenyátpásztély* van közelebb, ezért LIPSZKY adatát tekinthetjük tévesnek (Lipszky: Rep. 497).

Az alábbi táblázat az egyes helységek névváltozatainak kronológiai adatait tartalmazza, segítségével nyomon követhető a jelzői tagok változása.

Évszám	Kispásztély	Rosztokapásztély	Begenyátpásztély	Kosztovapásztély
1550	<i>Also Pazteel</i>		<i>Fewlsw Paztel</i>	
1552	<i>Alsopaztjyl</i>		<i>Felseopaztjyl</i>	
1554	<i>Also Pastjyl</i>		<i>Felsew Pastil</i>	
1555	<i>Alsopasthjl</i>		<i>Felsewpasthjl</i>	
1566	<i>Kjys pazthjl</i>	<i>Rosztoka Pazthjl</i>	<i>Nagy pazthjl</i>	
1567	<i>Kjys Pazthjl</i>	<i>Rosztoka Pasztjyl</i>	<i>Nagh Pazthjl</i>	
1574	<i>Rozthoka kjyspaztjyl</i>		<i>Hojskowa nag paztil</i>	
1582	<i>Pastilka</i>	<i>Rosztokapásztély</i>	<i>Nagypásztély</i>	<i>Danilópásztély</i>
1588	<i>Kispásztély</i>	<i>Rosztokapásztély</i>	<i>Hluskovapásztély</i>	<i>Kosztovapásztély</i>
1599			<i>Manilopásztély</i>	<i>Kosztovapásztély</i>
1602	<i>Kovacz Pastil</i>		<i>Begenyátpásztély?</i>	
1623		<i>Rostoka Paztil</i>	<i>Manilo Paztil</i>	<i>Kostrina Pastil?</i>
1630	<i>Kouach paztill?</i>		<i>Monialo Paztill</i>	
1635	<i>Kouacz Pasztelj</i>	<i>Rosztoka Pasztély</i>	<i>Monaló Pasztély</i> <i>Monalo Pastelj</i>	<i>Kostiu Pastély</i> <i>Kosztju Pasztelj</i>
1636	<i>Kovacz Pasztely</i>	<i>Rostoka Pastely</i>	<i>Manjlo Pasztelj</i>	
1696	<i>Kis Pásztilly</i>	<i>Rosztoka Pásztilly</i>	<i>Bigingyat Pásztilly</i>	
1715	<i>Kis Pasztély</i>	<i>Rosztoka Pásztély</i>	<i>Begingzat Pasztély</i>	<i>Kosztjova Pásztély</i>
2013	<i>Пастілки</i>	<i>Розтоцька</i> <i>Пастіль</i>	<i>Бегендяцька</i> <i>Пастіль</i>	<i>Костева Пастіль</i>

Az elmondottak alapján egyet kell értenünk BÖLCSKEI ANDREÁVAL, aki szerint: „Az egységes birtoktestek, települések felaprózódása során keletkezett testvér- vagy rokonfalvak, illetve a lakosság egy részének átköltözése nyomán kialakult, filiációs viszonyban álló települések jelzős megnevezései kapcsán is elmondható, hogy mind a kiindulásul szolgáló alapnevek tekintetében, mind pedig a kelet-

kezett összetett névformák előtagjai esetében változatos névadási motivációk érvényesülésével számolhatunk” (BÖLCSKEI 2010: 22). A bemutatott példák ugyanakkor jól illusztrálják, hogy a kenézi falvak körében esetenként a differenciáló jelzők igen erős változékonyságával találkozhatunk, ami a hiányos adatolás miatt az egyes helységek korabeli azonosítását is megnehezítheti.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÖLCSKEI ANDREA 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2. Bp.
- ComUng. = HELLER, GEORG 1985. *Comitatus Unghensis*. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn 17.). München.
- CP = *Conscriptiones portarum 1538–1696. Ung vm. és Szabolcs vm.* Mikrofilm, jelzet: E 158, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
- CSUCSKA = Чучка, Павло 2005. *Прізвища закарпатських українців*. Історико-етимологічний словник. Видавництво „Світ”, Львів.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1967. *Очерки по истории закарпатских говоров*. Bp.
- ENGEL PÁL 1985. *Ung megye településviszonyai és népessége a Zsigmond-korban*. In: *Századok*, 119: 941–1005.
- ENGEL PÁL 1998. *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok. 25. Bp.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KISS LAJOS 1992. *A telepítő kenézükről nevet kapott falvak a beregi Hát vidékén*. In: *Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Szerk. PÁL DERÉKY–SZ. BAKRÓ–NAGY MARIANNE–TIMOTHY RIESE–HAJDÚ PÉTER, Wien–Budapest, 269–89.
- LIPSZKY: Rep. = LIPSZKY JOANNES 1808. *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et confiniorum militarium magni item principatus Transylvaniae occurrentium*. Budae.
- PESTY = MIZSER LAJOS 1999. *Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864–66. évi helynévtárában*. Nyíregyháza.
- RYMUT, KAZIMIERZ. 1999–2001. *Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*. 1–2. Kraków.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és a birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névérték Kiadványai. 14. Debrecen.
- UC = Urbaria et conscriptiones. A Magyar Országos Levéltár adatbázisai. www.arcanum.hu/mol.
- СУМ. = Словник української мови. I–XI. 1970–1980. Наукова думка, Київ.

2013. április 22.

Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan című környezettudatosságra és természetszeretetre ösztönző **föld napi rendezvényt** a Rákóczi-főiskola Biológia és Kémia, illetve Földtudományi és Matematika Tanszékének szervezésében.